Martyna Rzepecka¹ Ewa Malewska² Karol J. Fijałkowski³

Autorstwo utworu naukowego a autorstwo wynalazku i prawo do patentu na polskich uczelniach

Słowa kluczowe: atrybucja autorstwa; transfer wiedzy i technologii na polskich uczelniach

Keywords: attribution of authorship; knowledge and technology transfer in Polish universities

Streszczenie

Naukowcy pracujący na polskich uczelniach oraz instytutach badawczych podlegają przepisom znolizowanej ostatnio ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym, która nakłada na tę grupę obowiązek okresowej ewaluacji dorobku naukowego, obejmującego utwory naukowe i przedmioty własności przemysłowej. Konieczność udokumentowania własnego dorobku wiąże się nierozdzielnie z problematyką atrybucji autorstwa utworów. Praktyka akademicka wskazuje na częsty problem z właściwym zrozumieniem pojęcia autorstwa *per se*, ale także różnic pomiędzy autorstwem utworu naukowego a autorstwem wynalazku. W niniejszej pracy szczegółowo dyskutujemy to zagadnienie w oparciu o ogólnie obowiązujące akty prawne oraz staramy się scharakteryzować naturę twórczości wynalazczej w porównaniu do ogólnej twórczości naukowej.

¹ ORCID ID: 0000-0001-9101-0084, magister, Centrum Nowych Technologii Uniwersytetu Warszawskiego. E-mail: m.rzepecka@cent.uw.edu.pl.

² ORCID ID: 0000-0001-7885-1794, magister, Kancelaria Ewa Malewska & Partners. E-mail: patentbureau@ewamalewska.pl.

³ ORCID ID: 0000-0001-5981-0831, doktor, Centrum Nowych Technologii Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział Chemii Uniwersytet Warszawski. E-mail: karol.fijalkowski@cent.uw.edu.pl.

Abstract**Authorship of a Scientific Work v. Authorship of an Invention
and the Right for a Patent in Polish Universities**

Scientists working at Polish universities and research institutes are subjected to the recently amended Polish Law on Higher Education, which imposes on this group the obligation of periodic evaluation of scientific achievements, including scientific works and industrial property matters. The obligation to prove one's own scientific achievements relates directly to the problem of attribution of authorship. Academic practice shows that not only are perceptions of authorship problematic but also that there is little understanding of the differences between the authorship of a scientific work and the authorship of an invention. In this study we discuss in detail the latter case referring to Polish legal acts and we attempt to characterize the nature of innovative activity in relation to general scientific activity.

W Polsce, działalność naukowa jest prowadzona zwykle przez naukowców⁴ zatrudnianych przez uczelnie akademickie, instytuty PAN, instytuty międzynarodowe, uczelnie zawodowe, instytuty badawcze oraz inne podmioty. Obowiązująca od niedawna ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (dalej PSWN)⁵ nakłada obowiązek okresowej (raz na 4 lata, art. 166 PSWN) ewaluacji działalności naukowej prowadzonej przez jednostki naukowe (art. 265 ust. 1 PSWN), o ile zatrudniają one co najmniej 12 pracowników prowadzących działalność naukową w danej dyscyplinie (art. 265 ust. 4 PSWN). Jednym z podstawowych kryteriów ewaluacji jest poziom naukowy lub artystyczny prowadzonej działalności (art. 267 ust. 1 PSWN), oceniany na podstawie monografii i publikacji naukowych, patentów na wynalazki, praw ochronnych na wzory użytkowe i wyłącznych praw do odmian roślin.

⁴ Naukowcy to profesjonaliści zajmujący się inicjowaniem lub tworzeniem nowej wiedzy, produktów, procesów, metod i systemów oraz zarządzaniem projektami, których to dotyczy. Definicja z: *Frascati Manual* (OECD, 2002) zalecana w *Europejskiej karcie naukowca* (Zalecenie Komisji z 11 marca 2005 r., 2005/251/WE) PL DzUUE z 22 marca 2005 r. – L.75/67–77.

⁵ Ustawa z 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. poz. 1668).

Ocenie okresowej podlegają również sami naukowcy. Ocena ta odbywa się nie rzadziej niż raz na 4 lata lub na wniosek rektora (art. 128 ust. 1 i 2 PSWN), a szczegółowe kryteria i zasady oceny określa rektor przed rozpoczęciem okresu podlegającego ocenie (art. 128 ust. 1 i 2 PSWN). W związku z tym, że ewaluacja jednostek naukowych odbywa się w oparciu o osiągnięcia ich pracowników (art. 265 ust. 6 PSWN) można domniemywać, że przedmiotem oceny okresowej naukowców będzie ich dorobek obejmujący tożsame elementy, czyli monografie naukowe, publikacje naukowe, patenty na wynalazki, prawa ochronne na wzory użytkowe i wyłączne prawa do odmian roślin. Ta konieczność udokumentowania własnego dorobku wiąże się nierozdzielnie z atrybucją autorstwa deklarowanych utworów.

Osiągnięcia składające się na dorobek naukowy (monografie, publikacje, patenty, wzory użytkowe i rejestracje odmian roślin) stanowią tzw. twórczość naukową i podlegają przepisom Konstytucji RP⁶, a także ustaw: Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych (dalej PAPP)⁷, ustawie Prawo własności przemysłowej (dalej PWP)⁸ i Ustawie o ochronie prawnej odmian roślin (OPOR)⁹, przepisom Kodeksu cywilnego (dalej KC)¹⁰ oraz przepisom innych aktów prawnych niższego rzędu i aktów uzupełniających, takich jak Kodeks etyki pracownika naukowego (dalej KEPN)¹¹ i regulaminy jednostek naukowych. Przywołane tu akty prawne regulują naturę przedmiotów twórczości naukowej oraz precyzują przepisy dotyczące ochrony praw osobistych i majątkowych, które przynależą ich twórcom, czyli naukowcom.

Mnogość różnych kategorii osiągnięć składających się na dorobek naukowy prowadzi do stanu, w którym niemożliwe jest ich prawne ujednolicenie, mimo że każda z nich może podlegać procesowi komercjalizacji, co jest obowiązkiem ustawowym nałożonym na jednostki naukowe (art. 148 ust. 4 PSWN). Zasadnicze różnice pomiędzy utworami naukowymi (publikacje, monografie) a wynalazkami i nowymi odmianami roślin manifestują się w konieczno-

⁶ Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. poz. 483, ze zm.).

⁷ Ustawa z 4 lutego 1994 r.o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. poz. 83, ze zm.).

⁸ Ustawa z 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej (Dz.U. 2001 poz. 508, ze zm.).

⁹ Ustawa z 26 czerwca 2003 r.o ochronie prawnej odmian roślin (Dz.U. poz. 1300, ze zm.).

¹⁰ Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. poz. 93, ze zm.).

¹¹ Kodeks etyki pracownika naukowego PAN z 1 grudnia 2016 r., ISBN 978-83-8017-141-1.

ści poddania ich odrębnym procedurom określonym w odpowiednich szczególnych aktach prawnych, wymienionych powyżej.

I. Twórczość naukowa a twórczość wynalazcza

Często spotkać się można z rozróżnianiem i przeciwstawianiem sobie twórczości naukowej, dotyczącej tzw. badań podstawowych, i twórczości wynalazczej, dotyczącej tzw. badań stosowanych. Znajduje to wyraz m.in. w przepisach KC, który definiując dobra osobiste człowieka pozostające pod ochroną prawa cywilnego, wymienia wśród szeregu dóbr osobistych niezależnie twórczość naukową obok twórczości wynalazczej i racjonalizatorskiej (art. 23 KC). Zastosowanie takiej formuły mogłoby sugerować rozłączność twórczości naukowej i wynalazczej z uwagi na ich różny charakter, który jest intuicyjnie rozróżniany przez społeczność naukową. Znajduje to również wyraz w piśmiennictwie, które zawiera próby przypisania ogólnych cech tym obszarom twórczości. Przykładowo, S. Jarosz-Żukowska i Ł. Żukowski twierdzą, że „twórczość naukowa stanowi świadome postawienie przez badacza problemu badawczego i dążenie do jego rozwiązania za pomocą świadomie przyjętych metod badawczych w celu ustalenia pewnych reguł, prawidłowości zdarzeń, wykazania istoty (charakteru) pewnych zjawisk itd.”¹², podczas gdy P. Kostański twierdzi, że „twórczość wynalazcza stanowi twórcze rozwiązanie określonego problemu technicznego, tworzące rozwiązanie mające cechy nowości, nieoczywistości i nadające się do przemysłowego stosowania”¹³. Różnice w przywołanych definicjach wyraźnie przedstawiają różnice omawianych obszarów twórczości, akcentując dążenie nauki do poznania natury zjawisk oraz konieczność rozwiązania problemu technicznego przez wynalazczość. Nie powinno to jednak przesłaniać najważniejszej części wspólnej tych obszarów twórczości ludzkiej, polegającej na świadomym prowadzeniu badań eksperymentalnych w nieznanach wcześniej obszarach. Wydaje się zasadne, że rejestrację nowych odmian roślin należy rozumieć jako element twórczo-

¹² S. Jarosz-Żukowska, Ł. Żukowski, *Wolność badań naukowych i nauczania*, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014.

¹³ P. Kostański, *Prawa osobiste wynalazcy*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2012, nr 2.

ści naukowej z zakresu biologii i botaniki, stanowiący formę potwierdzenia nowości i doniosłości prowadzonych badań naukowych.

Przeciwstawienie sobie twórczości naukowej i twórczości wynalazczej ma sens jedynie wówczas, gdy uwypukla różnice celów prowadzenia badań eksperymentalnych, a także sposobów rozpowszechniania uzyskanych wyników i sposobów ich ochrony. Elementarne podobieństwa twórczości naukowej i twórczości wynalazczej, manifestują się w jednakowym stosowaniu metody indukcji naukowej polegającej na stawianiu hipotez, eksperymentalnej weryfikacji tych hipotez, a w konsekwencji – tworzeniu tez ogólnych. O ile zastosowanie metody indukcyjnej w badaniach naukowych nie budzi wątpliwości, o tyle może ona być nieopatrzenie pominięta w analizie natury twórczości wynalazczej. Należy sobie jednak uświadomić, że nie sposób jest prowadzić działalność wynalazczą inaczej niż metodą indukcji naukowej, ponieważ nawet przypadkowo opracowane wynalazki, po pierwszej obserwacji (hipoteza), wymagają sprawdzenia powtarzalności uzyskiwanego rezultatu (weryfikacja eksperymentalna) w celu określenia granic stosowalności danego rozwiązania (teza). Ponadto, obie te twórczości dotyczą zagadnień nowych i prowadzone są w sposób w pełni świadomy i logiczny. Często, jako wyniki prowadzonych badań, uzyskuje się wynalazki i opracowania naukowe, które dotyczą tych samych zjawisk i zagadnień, a jedynie inaczej przedstawiają cel aktywności badawczej oraz inaczej rozkładają akcenty w otrzymanych rezultatach.

Twórczość naukowa stanowi bardzo szerokie pojęcie aktywności ludzkiej i zawiera w sobie szereg różnych aktywności (np. twórczość publikacyjną, monograficzną, referatową, posterową, raportową itp.), w tym działalność wynalazczą. Świadczą o tym podobieństwa natury prowadzonych działań i obiektu badań wymienione powyżej, a także elementarna konieczność badania zjawisk nowych i nieoczywistych, których wyniki rozszerzają ogólnie pojętą granicę poznania. Prezentowany tu pogląd ma oparcie we wcześniejszych opracowaniach, potwierdzających przynależność twórczości wynalazczej do ogólnej kategorii twórczości badawczej¹⁴. Wciąż otwartym zagadnieniem pozostaje jednak granica twórczości wynalazczej oraz jej całkowita przyna-

¹⁴ „Specyficznymi odmianami prawnymi twórczej pracy badawczej są prace: projektowa, konstrukcyjna i technologiczna (najczęściej mówi się o tego typu pracach jako o twórczości wynalazczej)”. D. Sokołowska, *Pojęcie i postacie utworu naukowego w świetle prawa autorskiego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2015, nr 2, s. 85 (za: B. Gadek-Giesen, UJ 2011).

ležność do twórczości naukowej. W świetle przywołanych wyżej argumentów, wydaje się zasadne całkowite wpisanie twórczości wynalazczej w obręb twórczości naukowej, głównie ze względu na konieczność świadomego stosowania metody indukcyjnej. Przypadkowość procesu wynalazczego, niejednokrotnie kluczowa w inicjowaniu prac wynalazczych, nie może dyskwalifikować tych działań i wyłączać ich poza obręb twórczości naukowej rozumianej ogólnie i prowadzonej nie tylko w ośrodkach naukowych. W przeciwnym razie, twórczość naukowa *per se* musiałaby wyzbyć się elementu przypadkowości, a jak wiadomo, niemała ilość doniosłych odkryć naukowych miała swój początek w zdarzeniu losowym¹⁵. Redakcję art. 23 KC należy zatem traktować jako próbę wyróżnienia specyficznej twórczości wynalazczej z szerszej kategorii twórczości naukowej w celu podkreślenia jej szczególnej roli w życiu społecznym i gospodarczym, oraz wskazania, że jest to twórczość zarezerwowana nie tylko dla kadr naukowych.

Nie można zapominać jednak o istotnych aspektach twórczości wynalazczej, wyróżniających ją z ogółu twórczości naukowej. Główną cechą charakterystyczną twórczości wynalazczej jest twórcze i nieoczywiste rozwiązanie określonego problemu technicznego, czyli tzw. idea wynalazcza, która nie jest tożsama z wkładem twórczym w prowadzeniu badań naukowych. Ta obserwacja prowadzi niechybnie do zagadnienia dotyczącego różnic pomiędzy autorstwem utworu naukowego a autorstwem rozwiązania wynalazczego.

II. Autorstwo utworu naukowego a autorstwo wynalazku

Praktyka akademicka wskazuje na częsty problem z właściwym zrozumieniem samego pojęcia autorstwa, ale także różnic pomiędzy autorstwem utworu naukowego a autorstwem wynalazku. W zakresie atrybucji autorstwa utworów naukowych pomocą dla naukowców może być rozdział 3.3. KEPN, dotyczący praktyk autorskich i wydawniczych. Znaleźć tam można zobowiązanie do publikowania jedynie wyników własnych badań naukowych (3.3.1. KEPN) oraz przesłanki, na podstawie których można przypisać współautorstwo pu-

¹⁵ Przykłady przypadkowych odkryć naukowych, przykładowo: synteza teflonu, synteza transparentnego polietylenu, wysokociśnieniowa synteza benzenu z acetyleny, odkrycie zjawiska nadprzewodnictwa itp.

blikacji naukowej (3.3.2. KEPN). Mimo, że przepisy KEPN dotyczą *explicite* atrybucji współautorstwa publikacji naukowej, z powodzeniem można je rozszerzyć i uogólnić na inne klasyczne utwory naukowe, takie jak monografie, książki, podręczniki, postery, referaty itp. Głównym kryterium pozwalającym na uznanie współtwórstwa utworu naukowego jest twórczy i istotny wkład współautora w prezentowane badania naukowe, co oznacza, że wkład ten może polegać na „znaczącym udziale w inicjowaniu idei naukowej, tworzeniu koncepcji oraz projektowaniu badań, na istotnym udziale w pozyskiwaniu danych, w analizie i interpretacji uzyskanych wyników oraz na istotnym wkładzie w szkicowanie i pisanie artykułu lub jego krytycznym poprawianiu z punktu widzenia zawartości intelektualnej” (3.3.2 KEPN). Przesłanki przedstawione w rozdziale 3.3. KEPN wykraczają poza klasyczne ujęcie prawniautorskie i uznają współautorstwo utworu naukowego osób niezaangażowanych w fizyczne tworzenie manuskryptu, o ile miały twórczy i istotny wpływ na proces prowadzenia prezentowanych badań i tworzenia publikacji. Jest to niezwykle istotny przepis, ponieważ potwierdza wieloletnią praktykę publikacyjną w tym zakresie.

Ani KEPN, ani PWP nie zawierają jednak żadnych pozytywnych przesłanek dotyczących właściwej atrybucji autorstwa utworów wynalazczych. Autorstwo rozwiązań wynalazczych stanowi bowiem okoliczność faktyczną, nie zaś prawną. Należy podkreślić, że z uwagi na zasadnicze różnice pomiędzy charakterem twórczości publikacyjnej a charakterem twórczości wynalazczej, atrybucja autorstwa wynalazków i innych podobnych utworów podlegających ochronie na podstawie PWP, powinna opierać się na innych przesłankach: dotyczących rozwiązania problemu technicznego, a nie ogólnego prowadzenia badań naukowych. Oznacza to, że przywołane wyżej przepisy nie są rozstrzygające w tym zakresie, a zatem są niewystarczające i wymagają dodatkowego sprecyzowania lub dalszej interpretacji.

III. Przesłanki dotyczące autorstwa wynalazku

Ustawa PWP zawiera jednak pewne regulacje dotyczące wskazania twórców rozwiązań wynalazczych. Z ustawy tej wynika domniemanie, że zgłaszający jest twórcą rozwiązania (art. 11 ust. 1 PWP) lub zespół zgłaszających stanowi

zespół współtwórców (art. 11 ust. 2 PWP), a w przeciwnym wypadku zgłaszający jest ustawowo zobowiązany do wskazania zespołu twórców oraz wskazania podstawy prawnej posiadanego prawa do patentu (art. 32 PWP). Oznacza to, że wobec braku ustawowych i kodeksowych przesłanek dotyczących atrybucji autorstwa wynalazku, proces tej atrybucji jest całkowicie deklaracyjny i faktycznie pozostawiony do przeprowadzenia zespołowi twórców. Brak jest bowiem obiektywnych narzędzi i metod ustalenia autorów wynalazku, z uwagi na niematerialny i ulotny charakter tej twórczości. Warto zaznaczyć, że jedynie w sprawach spornych, proces ustalenia autorstwa wynalazku prowadzony jest arbitralnie przez ciało zewnętrzne – sąd cywilny (art. 284 PWP).

Deklaratywność procesu atrybucji autorstwa utworów wynalazczych jest niezaprzeczalna. Odpowiedzialność rzetelnego przeprowadzenia atrybucji i stworzenia kompletnej listy autorów spoczywa na zespole twórców. Często, proces ten jest koordynowany przez lidera zespołu lub przez kierownika laboratorium, co dodatkowo może zwiększyć uznaniowość procesu atrybucji i przydzielania procentowego wkładu twórczego w powstanie danego rozwiązania. Dla właściwej i sprawiedliwej atrybucji autorstwa kluczowe jest więc przestrzeganie ogólnych zasad etyki, takich jak obiektywizm, sprawiedliwość i rzetelność, które wymienione zostały w 2. rozdziale KEPN.

Brak wytycznych dotyczących sposobu atrybucji autorstwa utworów wynalazczych zawartych w KEPN skutkuje pozostawieniem tego problemu do samodzielnego rozstrzygnięcia przez poszczególne zespoły twórców. Należy zauważyć, że ten deklaracyjny proces na ogół przebiega prawidłowo¹⁶, ponieważ naukowcy zaangażowani w proces wynalazczy intuicyjnie wyczuwają naturę autorstwa wynalazku i dążą we własnym gronie do właściwej atrybucji autorstwa, aby uniknąć sytuacji bezpodstawnego uznania czyjegoś współautorstwa, co negatywnie wpływałoby na ich własny dorobek naukowy. Niemniej jednak, potrzeba wprowadzenia do KEPN odpowiednich przepisów w tym zakresie wydaje się zasadna, zwłaszcza wobec coraz większej presji nakładanej na naukowców i jednostki naukowe w obszarze twórczości wynalazczej, w kontekście konieczności prowadzenia okresowej oceny dorobku naukowców (art. 128 ust. 1 i 2 PSWN), okresowej ewaluacji jednostek naukowych w za-

¹⁶ Świadczy o tym stosunkowo niewielka ilość spraw spornych dotyczących ustalenia autorstwa wynalazków.

kresie jakości prowadzonej działalności naukowej (art. 265 ust. 6 PSWN) oraz oczekiwanej komercjalizacji wyników pracy naukowej (art. 148 ust. 4 PSWN).

Wobec powyższych argumentów, kwestia określenia kryteriów uznania autorstwa utworu wynalazczego przez KEPN wydaje się sprawą nagłą. Pozostaje otwartą kwestią jak takie kryteria określić i jakie aspekty pracy twórczej należałoby wziąć pod uwagę. Z uwagi na fakt, że u podstaw twórczości wynalazczej leży rozwiązanie problemu technicznego, ten aspekt powinien być najsilniej akcentowany. Należy przy tym zaznaczyć, że wkład w rozwiązanie tego problemu musi wykazywać pewną kwalifikowaną jakość, wynikającą z faktu, że wynalazek ma się cechować poziomem wynalazczym, w odróżnieniu od klasycznego pojęcia autorstwa w rozumieniu PAPP, gdzie wartość i stopień artyzmu wkładu twórczego jest irrelevantny dla uznania autorstwa¹⁷.

Pewną pomocą w sformułowaniu uniwersalnych przesłanek dotyczących atrybucji autorstwa utworów wynalazczych może być orzecznictwo sądów cywilnych, na które w swoich rozważaniach powoływał się M. du Wall¹⁸, pisząc, że „przy ustalaniu współtwórcy należy wyjaśnić [...] czy prace wykonane przy dokonaniu wynalazku, na które powołuje się ta osoba, znajdują odzwierciedlenie w wynalazku zgłoszonym w urzędzie patentowym”, a dalej wysnuwa tezę, że współtwórstwo istotnie zachodzi, jeśli można twierdząc co odpowiedzieć na pytanie „czy wyniki prac tej osoby, po pierwsze, znajdują wyraz w zastrzeżeniach i opisie oraz, po drugie, czy wprowadzają takie zmiany produktu czy sposobu, że bez nich rozwiązanie nie miałoby zdolności patentowej”. Podobne podejście pozwoliło na sądowe potwierdzenie autorstwa, gdy analiza stanu faktycznego przeprowadzona przez biegłych wykazała, że główna idea wynalazku rzeczywiście należała do zainteresowanego twórcy i została zawarta w patencie¹⁹.

Pozostając w zgodzie z wcześniejszymi przepisami KEPN, dotyczącymi współautorstwa utworów naukowych, a zarazem biorąc je za wzór rzetelnego i wszechstronnego ujęcia i przedstawienia przesłanek autorstwa utworu, przed-

¹⁷ M. du Vall, *Prawo patentowe*, Warszawa 2008, s. 208–209; za: E. Traple, *Pojęcie wynalazku i przesłanek zdolności patentowej w ustawie o wynalazczości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1975, nr 1, s. 55.

¹⁸ M. du Vall, *Prawo patentowe...*, s. 210; za: Wyrok SN z 11 grudnia 1979 r., IV PR 346/79, „Wynalazczość i Racjonalizacja” 1981, nr 14, s. 18.

¹⁹ Wyrok SN z 25 sierpnia 1981 r., IV CR 269/81.

stawiamy rezultaty własnej analizy zagadnienia oraz propozycję czterech przesłanek współautorstwa utworu wynalazczego (wynalazku i wzoru użytkowego):

- sformułowanie rzeczywistego problemu technicznego – praktyka wynalazcza wskazuje, że trafne sformułowanie problemu technicznego, odzwierciedlające dogłębną znajomość mechanizmów i zjawisk, a także wskazujące konkretny czynnik blokujący dalszy rozwój, może być kluczowe dla opracowania wynalazku;
- rozwiązywanie problemu technicznego – tożsame z dokonaniem wynalazku, więc z definicji włączone do zestawu omawianych kryteriów;
- poszukiwanie wariantów rozwiązania – jest to działanie pozwalające w pełni wykorzystać potencjał pierwotnej idei wynalazczej, często prowadzące do wniosków wykraczających poza rozwiązanie pierwotnego problemu technicznego;
- testowanie rozwiązania w celu określenia granic jego stosowności – jest to działanie niezbędne w praktyce wynalazczej, a zarazem twórcze i odkrywcze, pozwalające możliwie szeroko określić zakres żądanej ochrony patentowej.

Powyższy katalog z pewnością nie wyczerpuje wszystkich przesłanek uznania współautorstwa utworu wynalazczego, ale stanowić może punkt wyjścia do dalszej dyskusji. Znamienne jest, że zaproponowany tu katalog przesłanek nie zawiera kryterium będącego odpowiednikiem „udziału polegającego na inicjowaniu idei naukowej” w kryteriach współautorstwa publikacji (najczęściej rola lidera lub kierownika zespołu), ponieważ samo przekazanie tematyki badawczej, a nawet polecenie rozwiązania problemu technicznego, nie wyczerpuje znamion twórczej działalności wynalazczej.

Należy tu zwrócić uwagę na skutki odmiennej atrybucji autorstwa utworów wynalazczych i pozostałych utworów naukowych. Katalog przesłanek pozwalających uznać współautorstwo wynalazku jest znacznie węższy niż analogiczny katalog przesłanek dotyczących współautorstwa publikacji naukowych znany z KEPN, ponieważ dotyczy wyłącznie aspektów badawczych związanych z rozwiązywaniem problemów technicznych, a nie ogólnych zagadnień związanych z prowadzeniem badań naukowych. Z tego względu, należy przyjąć brak tożsamości pomiędzy autorstwem publikacji (jako utworu szerszego) a autorstwem wynalazku (jako utworu węższego), nawet jeśli dotyczą tych samych zjawisk i badań naukowych. Analiza literatury naukowej i literatury pa-

tentowej pozwala zauważyć pewną samoistną regularność zachowań atrybucyjnych, polegającą na węższym postrzeganiu pojęcia autorstwa w odniesieniu do wynalazku niż do publikacji naukowych. Manifestuje się to zwykle w różnicach składu twórców wynalazków w porównaniu ze składem autorów odpowiadających im publikacji naukowych, przy czym zwykle skład twórców wynalazków jest węższy niż skład autorów publikacji naukowych.

IV. Transfer wiedzy i technologii na polskich uczelniach

Wspomniany powyżej obowiązek „komercjalizacji bezpośredniej, polegającej na sprzedaży wyników działalności naukowej lub know-how związanego z tymi wynikami albo oddawaniu do używania tych wyników lub know-how” (art. 148 ust. 4 PSWN), nałożony ustawowo na polskie jednostki naukowe, nierozdzielnie wiąże się z atrybucją autorstwa oraz z problematyką przynależności praw majątkowych do powstałych rezultatów. Należy podkreślić, że komercjalizacji można poddać bez wyjątku rezultaty wszystkich kategorii twórczości naukowej, w tym również rezultaty uwzględniane w omawianej wcześniej ewaluacji. Komercyjnie można wykorzystywać zarówno publikacje i monografie, wynalazki i wzory użytkowe, jak również rejestracje nowych odmian roślin, których posiadanie jest potrzebne przy sprzedaży roślin uprawnych.

Autor komercjalizowanego rezultatu badań naukowych, jako kluczowa postać twórczej działalności naukowej, zajmuje bardzo istotne miejsce w całym procesie transferu wiedzy i technologii. Należy zaznaczyć, że na podstawie art. 12 ust. 1 PAPP prawa majątkowe do utworów, a na podstawie art. 11 ust. 3 PWP prawa majątkowe do wynalazków, wzorów użytkowych i wzorów przemysłowych, powstałych w ramach stosunku pracy lub innej umowy, automatycznie przechodzą na pracodawcę lub zamawiającego, o ile umowy te nie stanowią inaczej. Regulacja ta nie dotyczy praw osobistych, które są niezbywalne i gwarantują autorom m.in. wymienianie ich nazwiska każdorazowo w kontekście autorstwa danego rezultatu naukowego, mimo przejścia stosownych praw majątkowych na pracodawcę.

Po uzyskaniu odpowiedniego rezultatu działalności naukowej, autor lub zespół autorów jest zobowiązany do poinformowania pracodawcy (jednostki naukowej) o tym rezultacie (art. 154 PSWN), przy czym, autorom przysługuje

prawo do złożenia oświadczenia o chęci przejęcia praw majątkowych do opracowanego rezultatu. Następnie, jednostka naukowa ma prawo zdecydować o podjęciu działań komercjalizacyjnych, a w razie rezygnacji z tych działań składa zespołowi twórców propozycję przejęcia praw majątkowych do tego rozwiązania za symboliczną opłatą nie przekraczającą 5% przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej (art. 154 ust. 3 PSWN). W przypadku podjęcia przez jednostkę naukową działań komercjalizacyjnych, ma ona obowiązek zapewnienia twórcom udziału w zyskach, tj. obowiązek zapewnienia twórcom „nie mniej niż 50% wartości środków uzyskanych przez uczelnię z komercjalizacji bezpośredniej, obniżonych o nie więcej niż 25% kosztów bezpośrednio związanych z tą komercjalizacją” (art. 155 ust. 1 PSWN). Z kolei w przypadku przejęcia przez naukowca praw majątkowych do rezultatu, spoczywa na nim analogiczny obowiązek podziału zysków z jednostką, przy czym „uczelni publicznej przysługuje 25% wartości środków uzyskanych przez pracownika z komercjalizacji, obniżonych o nie więcej niż 25% kosztów bezpośrednio związanych z tą komercjalizacją, które zostały poniesione przez pracownika” (art. 155 ust. 2 PSWN).

Jak widać z przywołanych powyżej ogólnych zasad komercjalizacji wyników działalności naukowej²⁰ określonych w PSWN, autor wyników działalności naukowej jest jedynym podmiotem, poza samą jednostką naukową, który może czerpać korzyści majątkowe z komercjalizacji. Co więcej, jednostka naukowa, posiadająca w sposób dorozumiany prawa majątkowe do wszystkich rezultatów twórczych stworzonych przez jej pracowników w ramach obowiązków służbowych²¹, w momencie wypracowania dochodu z komercjalizacji wyników naukowych ma obowiązek kontaktować się i dzielić się tymi zyskami jedynie z naukowcem wskazanym jako autor danego rezultatu. Oznacza to, że właściwa i sprawiedliwa atrybucja autorstwa rezultatów naukowych jest niezbędna zarówno ze względu na budowanie dorobku naukowego, ale może się bezpośrednio przełożyć również na zyski z komercjalizacji.

²⁰ Jednostki naukowe zobowiązane są do uchwalenia regulaminów określających szczegółowe zasady zarządzania prawami autorskimi, prawami pokrewnymi i prawami własności przemysłowej oraz zasad komercjalizacji (art. 152 ust. 1 PSWN). Większość stosowanych regulaminów obowiązujących na polskich jednostkach naukowych zawiera przepisy bezpośrednio dublujące odpowiednie regulacje PSWN.

²¹ Twórczość pracowników wykraczająca poza wykonywanie obowiązków służbowych lub innych umów i ustaleń z pracodawcą, pozostaje własnością pracownika.

V. Ochrona prawna twórczości naukowej

Komercjalizacja wyników działalności naukowej, prowadzona przez jednostki naukowe, polega, zgodnie z art. 148 ust. 4 PSWN, „na sprzedaży wyników działalności naukowej lub know-how związanego z tymi wynikami albo oddawaniu do używania tych wyników lub know-how, w szczególności na podstawie umowy licencyjnej, najmu oraz dzierżawy”. Sprzedaży lub licencjonowaniu, wspomnianym powyżej, może podlegać każdy przejaw działalności naukowej, począwszy od praw autorskich do monografii i publikacji naukowych, przez patenty i wzory użytkowe, kończąc na rejestracjach nowych odmian roślin. Możliwe jest również prowadzenie sprzedaży samych monografii i publikacji, przedmiotów wykonanych zgodnie z patentami lub wzorami użytkowymi, a także sadzonek i nasion roślin objętych rejestrem. Dla udanej komercjalizacji istotne jest, by prawa majątkowe dotyczące komercjalizowanych wyników prac naukowych były chronione na gruncie ustaw PAPP, PWP i OPOR, lub aby komercjalizowane rezultaty stanowiły tajemnicę, czyli tzw. know-how (zwany również nieujawnionym wynalazkiem, art. 79 PWP), ponieważ komercjalizacja ma szanse powodzenia jedynie wówczas, gdy przedmiot sprzedaży nie jest powszechnie dostępny i nie należy do domeny publicznej.

Należy podkreślić, że ochrona praw majątkowych, szczególnie istotna w procesie komercjalizacji, nie obejmuje jednak całości wyników badań naukowych, nawet jeśli wszystkie te wyniki zostaną zawarte w monografii lub publikacji naukowej, albo w opisie patentowym lub opisie wzoru użytkowego. Chodzi tu o wyjęcie spod ochrony samych odkryć i teorii naukowych, które zgodnie z PAPP i PWP przynależą do ogółu ludzkości. Spod ochrony prawnautorskiej wyłączone są *explicite* „odkrycia, idee, procedury, metody i zasady działania oraz koncepcje matematyczne” (art. 1 ust. 2¹ PAPP), co jednak nie wpływa na fakt, że utwory naukowe „wyrażone słowem, symbolami matematycznymi, znakami graficznymi” stanowią przedmiot prawa autorskiego (art. 1 ust. 1 PAPP). Analogicznie, PWP nie chroni „odkryć, teorii naukowych i metod matematycznych” (art. 28 ust. 1 pkt. 1 PWP), lecz zapewnia ochronę rozwiązaniom opartym o rezultaty ich praktycznego wykorzystania.

Omawiany tu zakres oddziaływania ustaw PAPP i PWP w odniesieniu do twórczości naukowej obrazuje schemat przedstawiony na Figurze 1.

Twórczość naukowa stanowi szczególny rodzaj działalności twórczej, która co do zasady chroniona jest na mocy ustawy PAPP. Zauważyć można, że większość obszaru symbolizującego twórczość naukową (poza chronioną warstwą słowną i graficzną utworów naukowych) jest niezakreskowana, co reprezentuje wyłączenie spod ochrony prawnoautorskiej odkryć i teorii naukowych. W obrębie twórczości naukowej wyróżniono dwa szczególne obszary, czyli twórczość publikacyjną i twórczość wynalazczą. Obszary te częściowo wzajemnie się przenikają, a ich część wspólna symbolizuje łączące je odkrycia i teorie naukowe, mające potencjał wynalazczy, które nie są chronione na mocy PAPP ani PWP. Jednocześnie, oba te obszary mają pewną warstwę słowną i graficzną, która jest chroniona, jak każdy inny utwór, przepisami PAPP. Pełne ujęcie obszaru twórczości wynalazczej wewnątrz granic twórczości naukowej symbolizuje omawiany wcześniej naukowy charakter działalności wynalazczej.

Ryc 1. Schematyczne przedstawienie zakresu oddziaływania Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych (PAPP) oraz ustawy Prawo własności przemysłowej (PWP) w obszarze twórczości naukowej

Źródło: opracowanie własne.

Schemat przedstawiony na Figurze 1. obrazuje również dystrybucję praw osobistych na mocy omawianych ustaw PAPP i PWP. W związku z tym, że większość obszaru twórczości naukowej jest wyłączona spod ochrony PAPP i PWP, jedyna forma ochrony praw osobistych naukowców jest realizowana na mocy art. 23 KC, gdzie twórczość naukowa i wynalazcza są wymienione *explicite* jako dobra osobiste człowieka. Dzięki temu, atrybucja autorstwa odkryć i teorii naukowych, stanowiących esencję twórczości naukowej a zarazem trzon dorobku pracowników naukowych, jest chroniona jako taka na gruncie KC. Ponadto, wszelkie naruszenia dóbr osobistych skutkujące szkodą majątkową mogą być naprawiane na drodze sądowej zgodnie z art. 24 § 2 KC.

VI. Podsumowanie

Twórczość naukowa, zawierająca w sobie twórczość wynalazczą, stanowi szczególnie obszar twórczej aktywności ludzkiej, ponieważ dotyczy ogólnie rozumianego rozszerzania granic poznania i postępu technicznego, który w ostatnich wiekach napędzał rozwój gospodarczy i cywilizacyjny. Poprawna atrybucja rezultatów twórczości naukowej jest potrzebna zarówno ze względu na konieczność zapewnienia możliwości uczciwego budowania własnego dorobku naukowego przez każdego naukowca oraz ewaluacji zatrudniającą go jednostki naukowej, jak również z uwagi na możliwość czerpania przez naukowców zysków z komercjalizacji rezultatów własnych prac badawczych. Zagadnienie atrybucji autorstwa utworów naukowych, jakkolwiek dyskusyjne na gruncie Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, znalazło rozstrzygnięcie w Kodeksie etyki pracownika naukowego, zawierającym szczegółowe przesłanki dla określenia składu zespołu współautorów danego dzieła. Niestety, kodeks ten nie zawiera analogicznych przesłanek, którymi mogliby się kierować naukowcy decydujący o składzie zespołu twórców utworów wynalazczych, zwłaszcza, że natura działalności wynalazczej zasadniczo różni się od natury prowadzenia działalności naukowej. Ze względu na techniczną naturę twórczości wynalazczej, głównych przesłanek uznania współautorstwa utworu wynalazczego należy szukać w twórczym wkładzie w rozwiązanie problemu technicznego. Szeroka dyskusja dotycząca atrybucji autorstwa

wynalazków wydaje się konieczna zwłaszcza w świetle zwiększonych oczekiwań wobec środowiska naukowego dotyczących jego aktywności wynalazczej.

Literatura

- Jarosz-Żukowska S., Żukowski Ł., *Wolność badań naukowych i nauczania*, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014.
- Kostański P., *Prawa osobiste wynalazcy*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2012, nr 2.
- Sokołowska D., *Pojęcie i postacie utworu naukowego w świetle prawa autorskiego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2015, nr 2.
- Traple E., *Pojęcie wynalazku i przesłanek zdolności patentowej w ustawie o wynalazczości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1975, nr 1.
- du Vall M., *Prawo patentowe*, Warszawa 2008.